

SİVAS KONGRESİ ÖNCESİNDE "MANDA VE HİMAYENİN" TÜRK BASININDA TARTIŞILMASI VE KOMUTANLAR ARASINDA YAZIŞMALAR

Dr. Kadir KASALAK

1. GİRİŞ

Erzurum Kongresi toplanmadan önce, Mustafa Kemal Amasya'dan yayınladığı genelgede; "Anadolu'nun her bakımdan en emniyetli yeri olan Sivas'ta milli bir kongrenin toplanması kararlaştırıldığını" duyurmuştu.¹ Daha sonra Erzurum Kongresi toplanınca Sivas Kongresi geriye kalmıştı. Ama Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi için bir prova niteliği taşıırken aynı zamanda temsilcilerin Sivas'a gelmesi için zaman kazandırmıştı. Buna rağmen Sivas Kongresine Erzurum Kongresi'ndeki kadar delege toplanamamıştı. Halbuki Amasya genelgesinde, delegelerin süratle yola çıkması istenmişti. Çeşitli engellemeler sonucunda gecikmenin olduğu görülmektedir. Bunda mülki ve askeri makamların ihmali olduğu gibi kongrenin mahiyetinin iyi bilinmediği akla gelebilir. Nitekim Balıkesir ve Alaşehir kongreleri başkanı Hacı Muhittin Bey'in "Olabilir ki onların mukarreratı bize kabil-i tatbik değildir" demesi² de bunun bir göstergesidir.

2. KONGRE ÖNCESİNDE KOMUTANLAR ARASINDA YAZIŞMALAR

Erzurum Kongresi öncesi ve Erzurum Kongresi sırasında Milli Mücadele hareketini yürüten komutanlar aralarında ve arkadaşları ile yazışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu yazışmaların Sivas Kongresi'ne kadar ve kongre esnasında sürdüğü görülmektedir. 9 Ağustos 1335 tarihinde Amasya'dan 5. Fıkra Kumandanı şu soruları soruyordu: "Kongrenin hitama erdiği Amasya mutasarrıflığına gelen telgrafı aldım. Amerikan mandaterliği hakkında İstanbul'dan ayrıca malumat alınabildi mi? Bekir Sami Bey bu baktaki tekmil malumatı size bildirmiş bunun için mülakatımız neticesinde bahse hacet görmüyorum.

1 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk C.I, İstanbul 1973, MEB Basımevi, s. 38.

2 Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul 1983, s. 515.

Sivas Kongresi hakkında yeni bir karar var mı? Ordu müfettişliğine tayin olunan Abdullah Paşa hakkında oradaki kararlar nedir? İstanbul'un bu gibi hareketlerine karşı artık mukavemet mecburiyetinde bulunduğumuzu zannediyorum. Mandâterlik hakkında İstanbul'dan alınan malumata göre birşey yapıldı mı?"³.

Aynı gün Üçüncü Ordu Müfettişliği tarafından Canik Mutasarrıfı Hamid Bey'e yazılan yazıda "... Erzurum Kongresi'nin halet-i ruhiyesi suret-i umumiyesi kati bir istiklâli milli şeklinde idi. Nihayet kongre beyannamesinin yedinci maddesi tagarrür ettirildi. 2- Hal bu merkezde iken Amerikaya mandaterlik talebi için heyet gönderilmesi ve şarki vilayattan birer murahhas intihab ve tayini gayri kabildir. Heyet-i temsiliye buna selahiyettar değildir"⁴. Amerikan mandası düşüncesi yerine bağımsızlık fikri etrafında toplanılması gerektiği konusunda Karabekir Paşa'nın telkinde bulunduğu yazıdan anlaşıl-maktadır. Ayrıca heyet-i temsiliyenin manda talebinde bulunamayacağına bildirilmesi bu düşünce mensuplarını fikirlerinden caydırmaya yönelik olduğu da anlaşılmaktadır.

Canik mutasarrıfı Hamid Bey 9 Ağustos 1335 (1919) tarihli Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafında büyük bir hevesle Amerikan mandasını savunmakta bu konuda acele edilmesi gerektiğini hatırlatmakta idi. Hamid Bey şöyle diyordu: "Mustafa Kemal Paşa'ya: Vasıf'tan aldığım mektubun hülasasını size naklediyorum. Geçende Amerikan mandasından size bahsetmiştim. Bu hemen tahakkuk etti. Amerika kongresi de kabul ediyor. İstiklâl ve hizmet-i milliye ve mülkiye esasları var. Şu kadar ki Anadolu'nun kendilerini isteyeceğine Amerikalılar mütereddid bulunmamaları için Erzurum ve Sivas Kongresi vasıtasıyla İstanbul'daki mümessile müracâat ederek Amerikalılara yalnız bu kabulü tahlil için ona da yazdığım gibi Erzurum ve Sivas kongrelerinden buradaki mümessili ve Amerika Heyeti Tahkikiyesi'ne müracaatla Türkiye'nin vahdet-i milliye ve tamamıyla mülkiye ve istiklâli mahfuz kalmak üzere bize mütalâa arz etmesini memnuniyetle bütün memleket kabul eder, tarzında birşey yazılması muhakkak lüzumlu ve sürat ibrazı elzemdir. Bir de buradan Amerika'ya bir heyet göndereceğiz. Buna vilayattan birer murahhas iştiraki pek şayanı arzudur. Buradaki münevver kimselerden biz intihab edelim. Siz vilayet namına bizim intihabımızı kabul ettiriniz. Zeyl: Vasıf'ın reyine tama-

3 ATASE, Atatürk Özel Arşivi Kls. 17, Dos. 38-1A, Fih, 4-14.

4 ATASE, Atatürk Özel Arşivi, Kls. 17, Dos. 38-1A-50, Fih, 4-18. (ATASE: Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı).

miyle iştirak ediyorum. İstanbul'daki sahte cemiyet vekillerinin müteşebbis ve muhalif mütaalât ile Amerika heyet-i tahkikiyesi nezdinde husule getirdikleri tesirâtı manzarayı ancak sizin beyanat-ı sarihanız izale edecektir"⁵. Telgrafta bu ifadelerle Amerikan mandasının hemen kabulü istenmekteydi.

12 Ağustos'ta Erzurum'dan Canik Mutasarrıfına ve Ali Fuat Paşa'ya verilen bilgi de Amerika'ya heyet göndermenin mümkün olmadığından sözedilerek, Sivas Kongresi'ne kimlerin geleceği sorulmaktaydı⁶. Yine Erzurum'dan çekilen telde (Kavak ve Sivas'a) Amerika mandaterliği kabul etmişse bu talebin esaslı bir istinadgahı olmak için millet tarafından da müracaat ve kabulü bekleniyormuş, buna mebni de Erzurum ve Sivas kongresinin bu yolda telgraflar verilmesi lüzumu bildirilmektedir" denilmekte idi.⁷ Yani manda yanlıları Erzurum Kongresi'nden esasen manda lehine bir karar çıkmamasına rağmen kongrenin 7. maddesini Amerikan mandası olarak yorumlayıp Sivas'tan da bu yolda daha açık bir karar çıkması için çaba sarfediyorlardı.

Amerikan mandası yanlılarının Sivas Kongresini ve Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşa gibi milli mücadelenin önderlerini etkilemek ve Amerika lehine bir mandanın kabulüne razı etmek için, 10 Ağustos'ta gönderdikleri mektupları manda konusuna ışık tutmaktadır. Bunlardan birincisi Kara Vasıf Bey'in 10 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal'e yazdığı mektuptur. Epey uzunca olan bu mektup "Pek muhterem Paşam" hitabıyla başlayıp şöyle devam ediyordu: "Bir müzaherete ihtiyaç hissettiğimize, bunun da Amerikalılar tarafından ifasını lüzumlu gördüğümüze dair esbab-ı mucibeli rapor ve karar sureti meľfuftur. Bununla beraber ben gerek Türklere gerek Amerikalılarda kıymetli insanlardan taraftar bulan fikir ve kanaatimi hülâsa edeceğim.⁸ Daha sonra Vasıf Bey, Osmanlı Devleti'nin son zamanlardaki kötü durumun tablosunu çiziyor, özellikle ekonomik duruma değiniyordu. Halkın fakir, devletin hiçbirşey yapamayacak durumda olduğunu, anlatan Vasıf Bey, "bu şartlar altında kendimize bağımsız ve manayı hukukisi ile hâkim diyebilir miydik?" diye soruyor ve bir "müzahir"e ihtiyacımız olduğunu vurguluyordu. Bu müzahirin Avrupa ülkesi olmadığını belirten Vasıf Bey şöyle devam etmekteydi:

5 ATASE, Atatürk Özel Arşivi, Kls.17, Dos. 38-1A-50, Fih. 4-17.

6 ATASE, Atatürk Özel Arşivi, Kls.17, Dos.38-1A-50, Fih.4-19.

7 ATASE, Atatürk Özel Arşivi, Kls.17, Dos.38-1A-50, Fih.4-15-16.

8 Fahrettin Kırzioğlu, "Amerikan Mandasını Kimler İstiyor ve Nasıl Öneriyorlardı?", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C.XII, S. 67-68, s. 31.

“Halbuki beri tarafta bir Amerika var ki malum olan prensibleri ortaya atıp müdafaa ettiği gibi, Avrupa emperyalistlerinin her türlü ısrarına rağmen küçük milletlere cebren değil, re’ye müracaatla arzu edecekleri şeraitle icrayı hükümet hususunda sebat etmiş ve bu sebeble de Suriye’de, bizde reye müracaat etmiş; Ermeni amalini körükörüne kabul etmeyip kabil-i husul mü, değil mi diye def’atle mahallinde ve muhitinde tahkik ve tedkik ederek, bize hak vermiş; Küba da Filipin’de tatbik ettiği idarelerle halkın her sınıfını, her din sâlikini memnun etmiş terakki ve ilâ ettirmiş bulunuyor. Elbette istiklâlimize az çok mahzurü dokunmakla beraber Amerika bizi, Avrupa boyunduruğundan dahili imtiyazat ve keşmekeşlerden kurtaracak, memlekete para serpecek, iş çıkaracak, bizi asri bir inkişafa mazhar edecek yegane hükümettir. Münasip bir müddet-i muayyene ile muvakkaten istiklâlîmizin bir kısmını feda edeceğimiz tabii ise de, dünkü istiklâlîmizden daha ziyadesinin elde edileceğini gözönünden ayırmamalıyız. Bugün Avrupa bizi tamamen eski halimizde terk ediverse bile ne yapacağımızı neye muktedir olacağımızı, sağdan Ermeni, soldan Rum, dahilde ikisi bir kaç sene içinde bize epeyce şeyler yapacaklarını reddedemeyiz.

İşte bir mühahere-i meşruta lüzumu ve bu babda Amerika’yı kazanmak. Bir def’a evet derse âh... Bir evet der de Konferansa bizim dava vekilimiz sıfatıyla gözlerini bereltirse, zannederim ki vatan, kurtulmakta hiç te’ahhur etmeyecek”⁹. Daha sonra Osmanlı Devleti’nin diğer parçaları ve Türkiye üzerindeki Ermeni iddialarına da yer veren Vasıf Bey, Amerikalıların bazı noktalarda endişelerinden söz ediyor. Ermeni ve Kürtlerle ilgili görüşlerini de açıklayan Vasıf Bey, ayrıca Amerika’ya sunulmak üzere bir rapor hazırlandığından da söz ediyordu. İtilâf devletleri ve Batı Anadolu’nun durumu ile ilgili bilgiler de verirken, Erzurum Kongresi kararlarını şiddetle beklediklerinden bahisle Vasıf Bey, şu kişilerin mektubu ve raporu tasvip ettiklerini kaydediyordu: “Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet Paşa, Cevat Paşa, Sadrazam Damat Feit Paşa, Miralay Mustafa İsmet (İnönü), Çürüksulu Mahmud Paşa, Topçu Feriki Rıza Paşa, Reşat Hikmet Bey, Câmi Bey, Reşit Sadi Bey, Dr. Esat Paşa ve pekçok zevat”¹⁰. Kongrede biran önce iş yapmak, Amerikalılar gitmeden tebligat yapmak gerektiğini belirten Vasıf Bey, kendisine “CENGİZ” ismi ile hitap edilmesini istiyordu.¹¹

9 A.g.e., s. 32.

10 A.g.e., s.35.

11 A.g.e., s.36.

Mektuptan anlaşılacağı üzere Vasıf Bey, çok kötümser bir tablo çizerek Amerikan mandası ile yanıp tutuşmaktadır. Hatta en büyük korkusu Amerikanın bu işi kabul etmezse ne yapacağız noktasındadır. Yukarıda değindiğimiz bazı telgraflarda da olduğu gibi, eğer elimizi çabuk tutmazsak Amerikan trenini (heyetini) elimizden kaçıracağımızı resmen yazabiliyordu. Ülkede herkesin bu mandayı istediği gibi bir imaj yaratmaya çalışan Kara Vasıf Bey, kendi adını gizleyerek mahlas kullanmayı da ihmal etmiyor.

Amerikan mandasının baş savunucularından Halide Edip (Adivar) Hanım da, 10 Ağustos'ta Mustafa Kemal'e bir mektup yazmıştı. Protesto mitinglerinin ateşli hatibi olarak bilinen Halide Hanımın Amerikan koleji'nin ilk Türk kadın mezunlarından olması bu manda fikrini benimsemesinde en önemli etken sayabiliriz. Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kurulmasında da öncülük etmiş, Wilson'a bir muhtıra gönderilerek Amerikan mandasının istenmesini sağlamıştı. Amerika'dan istenecek mandanın esaslarının da yer aldığı uzunca mektuptan Mustafa Kemal'in etkilenmiş olduğu düşünülebilir. Mustafa Kemal, gerçekten bu mektubu önemsemiştir ki büyük nutkunda tamamen yer vermiştir.

Halide Edip Hanım, mektubuna; memleketin siyasi durumunun had safhaya geldiği, kendimize bir yön tayini için Türk Milleti'nin müsbet bir zar atıp müsbet durumu benimsemek gerektiğini belirterek başlamaktaydı.¹² Fransa, İngiltere ve İtalya'nın Türkiye'de mandaterlik meselesini Amerikan Senatosuna resmen teklif etmekle beraber bunu engellemek için büyük çaba sarfettiklerini belirterek bu devletlerin yapmak istedikleri şeyler hakkında bilgiler verirken, İngiltere'de bazı meşhur şahısların Türkiye'de Amerikan mandasını desteklediklerini belirtiyor ve "Biz İstanbul'da kendimiz için, bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını içine almak üzere geçici bir Amerikan mandasını "Ehven-i şer" olarak görüyoruz" diyordu.¹³ Nedenlerini de şöyle sıralamaktaydı: "1- Aramızdaki hristiyan azınlıklar, Avrupa devletlerine dayanarak devamlı karışıklık çıkaracaklar, istiklâlimizden azınlıklar adına her yıl parça kaybedeceğiz. 2- Millet in refah ve saadetini sağlayacak bir hükümetin kurulması gerekir, dış borçlar siyasi esareti arttırmaktadır. Taraf tutma, cahillik ve çok konuşmaktan başka müsbet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz. . . . Onbeş yirmi sene zahmet çektiikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi, tahsili, zihniyetiyle hakiki

¹² Atatürk, a.g.e., s.115.

¹³ A.g.e., s. 116.

istiklâli kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak yeni dünyanın kabiliyeti yaratabilir. 3- Yabancı devletlerin ülkemiz üzerindeki rekabetini uzaklaştıracak tek devlet Avrupa dışında kuvvetli bir ülke olabilir. 4- Şark meselesini Amerika'nın desteği ile halledebiliriz, Türk meselesini de gelecek için halletmiş olacağız.

Bu sebeplerden dolayı, bir an önce istememiz lazım gelen Amerikan mandası da tabii mahzursuz değildir¹⁴. Bunun için fedakârlık yapmamız gerekeceğini belirten Halide Edip, "Amerika'nın idaresi dinsiz ve milliyetsizdir" sözleriyle dinin problem teşkil etmeyeceğini belirtiyordu. "Resmi Amerika bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan kurmaya niyetli görünmüyor. Eğer manda olursa bütün milletleri eşit şartlar altında bir memleket evladı olarak kabul edip alacaklarını en önemli çevrelerden haber aldım"¹⁵.

Amerika'nın Milli Mücadele'yi dikkat ve sevgiyle takip ettiğini belirterek mektubuna devam eden Halide Edip Hanım, Sivas Kongresine bir Amerikalı gazeteci gönderebileceklerinden söz ederek mektubunu şöyle bitiyordu; "...İşte bütün bunlar karşısında, davamızda yardımcı olabilmesi için, bu fırsat dakikalarını kaybetmeden, bölüşülme ve çökme korkusu karşısında kendimizi Amerika'ya başvurmağa mecbur görüyoruz..."¹⁶.

Halide Edip Hanım'ın mektubu tahlil edildiğinde şu noktalar hemen dikkati çekiyordu. Zar atar gibi bir milletin geleceğini şansa ya da oluruna bırakmak çok garip bir düşüncedir. Ayrıca attığımız zarda Amerika gelmesi şart koşulmaktadır. İtilâf devletleri arasında anlaşmazlık ve rekabet olduğu halde bundan faydalanmak suretiyle istiklâlimizi kazanalım düşüncesinin olmaması teslimiyetçi bir politikanın örneğidir.

Amerikan mandasının "ehven-i şer" olarak görülmesi bir sözü hatırlatmaktadır ki sonucu hiçte iyi olmasa gerek. "Ehven-i şer şerden kötüdür" yani, en kötü düşünce iyinin kötüsünü tercih etmektir. Amerika'nın dinsiz ve milliyetsiz olarak nitelenmesi, ise büyük bir yanlışlığı olduğu kadar, asıl niyetleri kamufle etmektir. Amerikan toplumunun büyük bir kısmının hristiyan olması özellikle Ermenilere destek olmasındaki en önemli etkidir. Ermenileri milliyet fikirleri etrafında Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik eden elbette Amerikalı misyo-

14 A.g.e., s. 116-118.

15 A.g.e., s.118-119.

16 A.g.e., s.119-120.

nerlerdi. O dönemlerde Amerikalıların Türkiye’de açtıkları okulların Ermeni milli okulları gibi faaliyet gösterdikleri bilinen bir husustur. Mustafa Kemal Paşa’nın, Bekir Sami Bey’in mektubuna verdiği cevapta ısrarla bu konu üzerinde durması boşuna değildir. Öyle anlaşıl-maktadır ki, Halide Edip, Amerikalı dostlarının etkisi altında kalmış-tır.

Komutanlar, arasındaki yazışmalarda manda konusunda çok cid-di bir biçimde ilgilendiklerinin bir başka örneği de, 13 Ağustos 1919 tarihli Afyon’dan 12. Kor. Kumandanı Selâhattin Bey’in yazısıdır. Kor. Kumandanı yazısında mandaya değinirken özetle şu görüşlere yer veriyordu:

“İstanbul’daki çeşitli partiler birleşerek Amerika heyetine bil-dirilmek üzere aldıkları kararlar aşağıda arz olunmuştur: ... 4- Bu hususlarda ve Türklerin biran önce gelişip ilerlemeleri için bize yar-dımcı olacağını, Amerika’nın Cemiyet-i Akvam’a (Milletler Cemiyeti) karşı taahhüt etmesi... (2-Türk ve Kürtlerin yeni gönderecekleri topraklarda yerleşmelerini sağlamak için ABD’nin yardım etmesi, 3- O yörede özellikle Erzincan ve Sivas arasında yoğun halde bulu-nan Ermenilerinde, yeni Ermenistan sınırları içine gönderilmelerinin temini 4- Ermenistan adına ve hesabına olarak meydana geleceğini muhtemel gördüğümüz toprak verme durumu, bağımsız bir Ermenis-tan adına değil, ancak büyük ve medeni bir devletin mandası altında gelişecek çağdaş bir devlet adına olacaktır. Çünkü, bugünkü Erme-nistan’a toprak vermek Türkiye’nin başına ikinci bir Makedonya yap-mak olduğu gibi, Kafkasya içinde bir gaile yaratmak demektir.) 5- Bun-lar teklif edilebilir bir teklif mahiyetinde olup, bunların kesinlik ka-zanması için memleketlerdeki heyetlerle temas etmek mümkün olur-sa, oraya Amerika heyetinden birisinin gönderilmesi şarttır. 6- Me-selenin kanuni ve meşru bir şekle sokulması için Osmanlı Milli Mec-lisi’ne götürülmesi tabiidir”¹⁷. Selâhattin Bey’in mektubunda bahset-tiği hususlar gerçekten düşündürücü olup, manda isteğini meşrulaştır-mak amacıyla konuyu meclise götürmeye çalışmaktadırlar. Ermeni-lere toprak verme konusunu münakaşa edilebilir bulmaları ise büyük bir talihsizliktir.

Ali Fuat Paşa’nın 14 Ağustos 1335 tarihli telinde, İstanbul’dan gelen manda ile ilgili rapordan söz edilirken,¹⁸ Mustafa Kemal Paşa

17 ATASE, Atatürk Özel Arşivi, Kls. 17, Dos. 38-1A-50, Fih. 5, 5-1.

18 ATASE, Atatürk Özel Arşivi, Kls. 1, Dos.2, Fih. 43.

ise, Eizurum'dan gönderdiği 16 Ağustos tarihli yazıda Sadrazamı uyararak milli harekete karşı düşmanca tavrın sürdürülmemesini istiyor, yapılması gereken şeyi de şöyle ifade ediyordu:

“Gerçektir ki vatan ve ulusun kaderi içerde ve dışarda sesini duyurmak ve söz sahibi olmak, milli iradeye dayanmak ile olur. Özellikle mandaterlik konuşmaları başlayalı beri bütün devletler ve uluslar hakkımızda verilen kader buyruğunda ancak ulusumuzun sesini işitmek istiyorlar.

Kurtuluş ruhunun çevresinde toplanan bütün ulusun ilkesi; vatanın bütünlüğü, Ulusun bağımsızlığı, saltanat ve halifeliğin korunmasıdır”¹⁹.

Ali Fuat Paşa'nın 17 Ağustos 1335 tarihli, Mustafa Kemal'e gönderdiği bir başka telinde; “Bir yardım şeklinde Amerika'ya taraftar olursak ve bunu Vilâyat-ı Şarkiyye Kongresi, Milli Kongre, bir arzu gibi; telgrafla hükümetimize bildirirse, Wilson'un Amerika kongresine karşı güzel bir dayanak noktası olacaktır”²⁰ deniyor ve İstanbul'da pek çok aydının buna taraftar olduğu belirtiliyordu. Ayrıca bir rapor hazırlandığından da söz ederek, Anadolu'nun böyle yapması faydalı olacaktır deniyordu. Daha sonra telde, Anadolu'nun bunları iyice düşünmesini ve Amerikan kongresi'nin Wilson'u dinlemek üzere olduğu belirtilirken, bu çalışmaların gayesinin, “...milletin birliği, vatanın bütünlüğü, istiklâl ve hakimiyetin korunması” olarak ifade ediyordu.²¹

Telde alınan bilgiler gayet enteresandır. Bu bilgilere bakılırsa manda yanlıları yalan yanlış pekçok bilgiyi bile kullanmaktadırlar. Her önlerine gelen Amerikalıyı da yetkili kişi olarak görüyorlardı.

17 Ağustos tarihli ikinci telde de, “Amerikan mandası ile raporun yolda olduğu ve Amerikan tahkik heyetinden iki kişiyi Sivas'a gönderip milletin arzularını öğrenmeye ikna ettik deniyordu. Ayrıca böyle bir mülakatın faydalı olacağı da kaydediliyordu”²². Kâzım Karabekir Paşa bu durumu şöyle anlatıyordu: “Artık sinirleniyorum. Amerika Tahkik Heyeti'yle benim görüşmekliğim mümkün olsa da bu manda işinden onlar da vaz geçse! Çok düşündüm. Şimdiye kadar

19 Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, S. 77, Eylül 1978, s. 40-45.

20 Atatürk, a.g.e., s. 125.

21 A.g.e., s.125-126.

22 Kazım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul 1969, s. 119.

manda hakkındaki muhaberata bu şifreyi de ilave ederek cereyanın aldığı istikametten korkmaya başladım”²³.

Kâzım Karabekir Paşa, korksa da, endişelense de, manda yanlılarının haber ve etkileme faaliyetleri sürüyordu. Ama Anadolu’daki milli hareketi anlatabilmek için gayet titiz davranıyorlardı. Kâzım Karabekir Paşa’ya ve Amasya Fırka Kumandanlığına çekilen 23 Ağustos tarihli telde, Ali Fuat Paşa’dan alınan bilgilere yer verilerek şöyle deniyordu; “Fuat Paşa’dan aldığımız bir şifre de İstanbul’daki Amerika Heyeti namına bahriye zabiti (Mister Braun) ın Ankara’ya muvasalat edildiği ve oradan bizimle görüşmek üzere Sivas’a hareket edeceği bildirilmektedir. Mümaileyhin mıntika-i âlileri dahilinde her türlü teshilat ve misafirperverliğe mazhariyeti ve geçeceği yollardaki halk ile temasını münasip surette tanzimi ve refakatına mutemet ve muvafık eşhası tayin hususlarında himmet ve gayretleri rica olunur”²⁴

Bu haberleşmeler sürerken Sivas’ta yapılacak kongrenin hazırlıkları da sürüyordu. Hazırlıklar sırasında Sivas valisi Reşit Paşa, kongrenin toplanmaması yolunda İstanbul’dan gelen baskıları Mustafa Kemal’e yansıtıyordu. Mustafa Kemal ise, Sivas’a gönderdiği telgrafta endişe verici ve halkı korkutucu açıklama ve konuşmalardan sakınılmasını istiyordu.²⁵

Onbirinci Kafkasya Fırka Kumandanı 21 Ağustos 1335 tarihli yazısında İngilizlerin yaptıkları faaliyetleri hakkında 34. Alay Kumandanına şu bilgileri veriyordu;

“1- İngilizlerin İstanbul’da bir hafiye teşkilatı varmış. Bu maksatla Anadolu vilayetine de külliyetli para gönderiyorlarmış.

2- İngilizlerle Fransızların arası pek ziyade açılmış. Artık Fransa ve Amerika İngiliz işlerine pek lâkayd kalmıyorlarmış. Buna nazaran Anadolu’ya vaki bir İngiliz istilasının tatbikine pek ihtimal verilmiyor.

3- İngilizler Türkiye meselesine ve mandasına Britanya İmparatorluğunun meselesi nazarıyla bakıyorlar. Paris’te Amerikalı Binbaşı Rawndal bir fikr-i insaniyetkârane ile Amerika Türkiye mandasını kabul edecektir”²⁶ Telgrafın devamında 16 Ağustos tarihli Figaro gazetesindeki makalenin özetini veriyordu.

23 A.g.e., s. 119.

24 ATASE, Kls. 328, Dos.4,Fih.91.

25 Atatürk, Nutuk C.III, Belgeler, (Belge no: 444), s.24.

26 ATASE, Kls. 415, Dos.10-1, Fih.54.

Manda konusunda ilginç mektuplardan biri de İsmet Bey'in (İnönü), 27 Ağustos 1919 tarihli mektubudur. İsmet Bey, Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği mektupta; İstanbul'daki siyasi durum hakkında bilgi veriyor ve hükümet üyelerinin İngiliz düşünceli olduğundan söz ediyor, şöyle devam ediyordu; "... Vaziyeti hariciyeye gelince Amerika Heyeti burada herkesle temas etmiş idi. Şimdi İstanbul'da belli başlı iki cereyan vardır. Amerika, İngiliz taraftarlığı, İngiliz taraftarları Hürriyet ve İtilâf, Türkçe İstanbul Gazetesi, Adil Bey ilh... Mütebakisi Tefik Paşa dahil olduğu halde Amerika muvafakîti taraftarıdır. Evvelce Amerika'nın kabul etmesi pek şüpheli olduğu için İngilizler sakin idiler. Halbuki tahmin hilafına olarak, Amerika'da Türkiye'ye gelmek için temayül artmış, neşriyat başlamış olduğu için İngilizlerde de telaş artmış İstanbul'da propogandaya başladılar. Taraftarlarını hükümet ile beraber körüklüyorlar. İstanbul'un bazı mahallerine beyannameler bile dağıtmışlar; "İngilizleri isteriz" diye ... İngilizlerin emeli bu esnada memlekette, Amerika heyetinin tahkikatını ve temayülatını iptal edebilecek cereyanlar izhar ve ilan ettirmek, bu suretle bir defa Amerika işini suya düşürdükten sonra yine bildiklerini yapmaktır diye tahmin olunuyor. Korkuluyor ki bütün Asya'yı eline geçirmiş olan İngilizler, yegane kabiliyeti harbiye ve ihtilaliyesi olan Türkiye'yi elinde bulundurarak tamamen çürütüp mahvetmek isteyeceklerdir. Eğer Amerika'nın gelmesi suya düşerse, İngilizler için bugünkü taksim vaziyetini tevsi etmekten başka yapılacak bir şey yok gibidir ki, İngilizlere diğerleri bu hususta muavenet edecekler, muhalefet etmeyeceklerdir. Eğer Anadolu'da halkın Amerika-lıları herkese tercih ettikleri zemininde Amerika milletine müracaat edilse pek ziyade faidesi olacaktır deniliyor ki ben de tamamıyla bu kanaatteyim. Bütün memleketi parçalamadan bir Amerika'nın murakabesine tevdi etmek, yaşayabilmek için yegane ehven çare gibidir"²⁷.

İsmet Bey'de ehven çare olarak Amerikan mandasını görürken, Mustafa Kemal'in bu mektuptan haberi yoktur ama Ağustosun son günlerinde Erzurum'da en çok meşgul oldukları konu manda meselesidir. Bir gece manda konusu tartışılırken Mustafa Kemal, "—Hayır paşalar, hayır beyefendiler, hayır hayır, hanımefendiler hayır, manda yok,.. Ya istiklâl, ya ölüm var..." diyor daha sonra şöyle devam ediyordu;

"— Amerikan mandası diye çırpınanlar, düşman işgali altında bulunan sınırları ve zaafı ile bu millete ve bize inananlardır.

²⁷ Karabekir, a.g.e., s.172.

Bizim macera ve hayal peşinde koştuğumuzu sananlardır. Eğer, bunlar Anadolu'nun ve Türk milleti'nin hakiki hissiyatını bilseler, bizim mesaimizin hedefini kavrayabilse, Erzurum Kongresi'nin mukarreatının nasıl bir vicdanı milli mahsulü olduğunu takdir edebilseler bu sakın fikirlerinden dolayı hicap duyarlar. Bunlar, ümitsizlik ve bozgunculuk içinde realitelerden uzak olarak yaşayan ve ne yapacaklarını, ne yapılmakta olduğunu bilmeyen insanlardır"²⁸.

Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf Bey, Heyet-i Temsiliye'nin bazı üyeleri, karargahı ve kongreye katılacak delegelerle birlikte 29 Ağustos'ta Erzurum'dan Sivas'a hareket ediyordu. Kafalarındaki en önemli sorun da manda sorunuydu. Heyet binbir güçle 2 Eylül akşamı Sivas'a varır.

3- KONGRE ÖNCESİNDE BASINDA TARTIŞMALAR

Manda konusunun en geniş biçimde tartışıldığı Sivas Kongresi'nden önce başta İstanbul basını olmak üzere Türk basınında da konu tartışılmaya devam etmiştir. Aşağı yukarı her gün İstanbul basınında manda ve himaye ile ilgili makale çıkmıştır.

Erzurum Kongresi'nin sona erdiği gün, Yirminci Asır gazetesi "Amerika mı, İngiltere mi?" başlıklı makalesinde; gazetelerin mandaterlik konusunda ikiye ayrılmasının kamuoyunda kesin bir karar verilememesine, bu konuda bilgi edinemediğimize değinilerek, devletler hukukunun şimdiye kadar kaydetmediği bu kelime iyice öğrenilmedikçe, bu konudaki tartışmaların yarar sağlamayacağı kaydediliyordu"²⁹. Aynı gün Vakıf'te Ahmet Emin Yalman, "İstiklâli savunanları, pire için yorgan yakmakta mahzur görmeyen komiteci-ruhlu milliyetperverler" olarak suçlarken³⁰ ertesi gün aynı yazar, "Sütten Ağzı Yanan" adlı başyazısında; "Amerikalıları razı etmenin bize düştüğü, müzaherete muhtaç isek bile, bunu biz isteyelim, bize kendilerini kabul ettirsinler, diyenlerin yanlış muhakeme yürüttükleri"ni yazıyordu.³¹

10 Ağustos 1919 tarihli Memleket "Manda İstermiyiz?" adlı İsmail Hami imzalı başyazısında "Gazetemizde açtığımız manda müsabakasına cevaben gelen mektupları okuyalım, Anadolu'nun saf

28 Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.I, Ankara 1986, s. 192.

29 ATASE, Kıs. 78, Dos.290, Fih.7-2.

30 Namık Ambarcıoğlu (Toplayan), Mütareke Yıllarından Vesikalar, Ahmet Emin Yalman,ın Mütareke Devrinde Yazdıkları, Vakıf Kitabevi 1946, s. 11.

31 H. Naşit Uluğ, Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı, 1973, s. 95.

kalbini yoklayalım...” diye başlayan yazıda “İstanbul’un tanınmış belirli sayıda kişilerin dışında bütün milletin arzusu tam ve mükemmel bir istiklâlden başka bir şey değildir...”³² diyordu. Görüldüğü gibi konu o kadar güncelleşmiştir ki, manda konusunda müsabaka bile açılmıştır. Konunun kamuoyuna maledilmeye çalışıldığı da bellidir.

10 Ağustos 1335 tarihli Türkçe İstanbul gazetesinde Sait Molla, Londra’da kurulan Osmanlı-İngiliz Cemiyeti’ni överken³³ aynı gün Peyam’da Ali Kemal Bey’de; “Amerikan mandasını isteyenlerin, sıra İngiltere’ye gelince “istemezük!” diye feryat ettiklerini uzun uzadıya anlatıyordu.³⁴ Ertesi günü İleri gazetesinde Celal Nuri Bey, “Emperyalizm” başlıklı yazısında; “...Cemiyet-i Akvam, kendini idare edemeyen milletlerin hürriyetlerini kabul ediyor. Biz de bir siyasi, iktisadi müzaherete nail olalım o zaman kendimizi idare edebiliriz” diyerek³⁵ mandayı üstü kapalı savunuyordu.

12 Ağustos 1919 günlü İstanbul gazetelerinin pek çoğu, Amerika Tahkik Heyeti Başkanı Dr. Crayne ile İstanbul Belediye Başkanı Cemil Paşa’nın görüşmelerinden bahsetmektedirler. Dr. Crayne’in, “mandanın korkulacak birşey olmadığını millet arzusu istikametinde Cemiyet-i Akvam kararı ile her zaman değiştirme imkânına sahip olduğu” görüşüne yer verirken Cemil Paşa’nın; “İngiltere veya Amerika’nın yardımına muhtacız” dediğine yer veriliyordu.³⁶

13 Ağustos’ta Vakıf’ta Ahmet Emin (Yalman) Bey, Amerikan mandasını savunurken, Amerika’yı ve Amerikalıları tanımının icap ettiğini kaydediyor, tanımayanlara da “onları kolayca ikna edecek bir misal varsa o da Amerika’nın Filipin’de ve Küba’da takip ettiği siyasettir” diyordu.³⁷

13 Ağustos 1335 tarihli Sabah’ta, Anadolu’daki milli harekete çatılırken³⁸ Türkçe İstanbul’da Sait Molla, “İngiliz taraftarı” olduğunu açıkça belirtiyordu.³⁹

14 Ağustos’ta meşhur İngilizci olarak bilinen Alemdâr, “İngiltere’nin muhibbi Sultan Mehmet Han Hazretlerinin Morning Post Ga-

32 Memleket, 10 Ağustos 1335, ATASE, Kls. 78, Dos. 290. Fih. 9.

33 Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü 2, Ankara 1984, s. 46.

34 Peyam, 10 Ağustos 1335.

35 İleri, 10 Ağustos 1335.

36 Ömer Sami Coşar, İstiklâl Harbi Gazetesi, 13 Ağustos 1919.

37 Ambarcıoğlu, a.g.e., s. 12.

38 ATASE, Kls. 78, Dos.290, Fih.12-5.

39 Türkçe İstanbul, 13 Ağustos 1335.

zetesi'ndeki beyanatı, İngiltere'de son derece iyi bir tesir yaptı. Dünyanın en adil ve namuslu, en haşmetli devleti olan İngiltere ile zavallı vatanımızın eski satvetini elde etmek için aralarında siyasi bir mukarenet kurulması için mesleği malum olan Alemdar'ın da çorbada bir tuzu bulunursa ne büyük bahtiyarlık" şeklinde görüşlerini açıklıyor⁴⁰ bir kez daha İngiliz himayesini savunuyordu.

18 Ağustos 1335 tarihinde Sulh ve Selâmet Fırkası yayınladığı tebliğde, "Mandanın müzaheret kelimesi ile tercüme edilip zehir gibi acılığının hafifletilmek istendiği" belirtilirken; Zaman gazetesinin Tevfik Paşa ile yaptığı mülakata çoğu gazete yer veriyordu.⁴¹ Manda konusunda Tevfik Paşa şunları söylüyordu: "– Türkiye üzerinde bir manda konacağı meselesi henüz bir rivayetten ibarettir. Sulh konferansı bu mesele ile henüz uğraşmamıştır. Manda meselesi hakkındaki kanaatime gelince, manda ister vesayet, ister himaye manasına kabul edilsin bir milletin istiklâli ile kabili telif değildir Manda istiklâli ihlal eder. Binaenaleyh Türkiye'ye bir mandater tayini istemek hiç bir surette doğru olamaz. Yok, manda muavenet manasına alınır da istiklâlimize hâlel getirmeksizin uygulanırsa o vakit bizce kabule şâyan olabilir."⁴²

Aynı gün Albayrak, "Vilayati Şarkıyye Ermenistan Olamaz" başlıklı yazısında Ermeni ve Rum faaliyetleri hakkında bilgi verirken Erzurum Kongresi beyannamesini yayınlıyordu.⁴³ Alemdar yine Amerikan mandasına karşı çıkarken, "Amerika mandater olacaksa, Türkiye hiç bir ülkenin mandasını kabul etmesin daha iyi" diyordu.⁴⁴

21 Ağustos tarihli İstiklâl'de Rauf Ahmet, "Manda Meselesi" başlıklı yazısında; "Hiçbir müzaherete muhtaç olmadığımızı ve istiklâlden, hatta istiklâli tamdan başka bir şeyi kabul olunmayacağını iddia edenler şüphesiz ekalliyettedir" diyordu.⁴⁵ 22 Ağustos'ta Alemdar, İstiklâl'e cevap verirken "Amerika değil, İngiltere!" derken, Sabah gazetesi de İstiklâl'e verdiği cevapta; "Amerika'yı neden istemediklerini" açıklıyordu.⁴⁶

40 Alemdar, 14 Ağustos 1335.

41 Coşar, İstiklâl Harbi Gazetesi, 18 Ağustos 1919.

42 A.g.e., s.1.

43 Albayrak, 18 Ağustos 1335.

44 Sarıhan, a.g.e., s. 58.

45 İstiklâl, 21 Ağustos 1335.

46 Sabah, 22 Ağustos 1335.

24 Ağustos'ta çıkan gazetelerin pek çoğu manda ve himaye konusuna değinirken, bu konuda birbirlerini suçlamayı sürdürüyorlardı. Tasvir-i Efkâr, "Manda Meselesi" başlıklı epey uzun olan başyazısında; Gazetelerin Amerikan mandası ve İngiliz himayesini tartışmalarının faydalı olduğundan söz ederken, "bu meseleyi iyi idare edemedik" demektedir.⁴⁷

Manda ve himaye tartışmaları İstanbul basınında kıyasıya devam ederken, Anadolu basınının o devirdeki belki Erzurum'daki Albayrak'tan daha güçlü sesi Kastamonu'daki Açıksöz idi. Açıksöz gazetesi daima bağımsızlıktan yana olmuş manda ve himaye konusunu tartışmaya değer bile bulmamıştır. 24 Ağustos 1335 tarihli başyazarı Hüsnü imzası ile yayınladığı "Mandan evvel İstiklâl" adlı başyazısında Açıksöz özetle; Mandanın münakaşa edilmesini istemediklerini belirten yazar, İstanbul basınına suçlayarak, manda kabul edelim mi, etmeyelim mi? münakaşasına bile girilmeden tartışmaların kimi tercih edelim noktasında toplandığını tenkitle şöyle devam ediyor: "...Türkün kitabında her muhabbetten üstün ve her medeniyetten ve her türküden daha cazibeli bir kelime var; İstiklâl!

Evet en ücra köylere gidilsin ve en cahil köylü ile konuşulsun onun ruhunda bir istiklâl ateşinin yandığı onun gözlerinde bir istiklâl şulesinin parladığı görülür..." Daha sonra Hüsnü Bey, yazısını şu şekilde bitirmekteydi; "...Biz insani muavenetlerini ibzal edecek birtürlü sevaik tahtında dışarısında dolaşıp içerisine bir türlü giremediğimiz medeniyet şehrinde bizi gezdirecek bize rehberlik edecek ve bu rehberliğinde bir menfaati maddiyesi olmadığı halde sırf insanî bir vazife ifa etmekle müfthiz olacak bir müzahir tasvir ediyoruz. Yoksa istiklâlimize yan gözle bakan bir müzahiri velev bizi hazinelere gark etse ve şu bir iki asırlık uzun terakki yolunu bize beş on senede katettiriverecek bile olsa istemeyiz. İstiklâlimizden zerre kadar fedakarlığa razı değiliz, buna rıza gösterecek hiç bir Türk yokdur, hatta böyle bir şey aklına getirenlerin dünyada dinlese bile ahrette ecdadımızın kahar ve müntakim eli yakalarındaır".⁴⁸

Açıksöz, açıkça istiklâli savunurken, 25 Ağustos tarihli Vakit'te "İngiltere ve Biz" başlıklı makalesiyle Ahmet Emin Bey, yine Amerikan mandasını savunurken⁴⁹ ertesini günkü Alemdâr'da Refi Cevad,

47 Tasvir-i Efkâr, 24 Ağustos 1335. ATASE, Kıs. 78, Dos. 290, Fih. 19.

48 Açıksöz, 24 Ağustos 1335.

49 Uluğ, a.g.e., s. 97-98.

“İngiltere ve Türkiye” adlı başyazısında; “Aman fırsatı kaçırmayalım” derken yine İngiltere’nin müzaheretini savunuluyordu.⁵⁰

Zaman gazetesinde “Vatan Mefhumu” adlı başyazısı ile Yahya Kemal, “Bu şehre girmek için Fatih’in her topuna doksandan manda koşmuştuk. Şimdi koca saltanatı bir mandaya değişeceğiz!..” diyerek manda yanlıları ile alay ediyordu.⁵¹

Sivas Kongresi’nin toplanışına-kadar Vakit, İstiklâl, İleri gibi gazetelerde aşağı yukarı her gün Amerikan mandası savunulurken; İkdam, Tasvir-i Efkâr, Zaman’la birlikte özellikle Anadolu basını bağımsızlığı savunmuştur. Peyam, Sabah, Alemdar, Yeni İstanbul ise, İngiltere’nin himayesini benimsiyolardı. Bu tartışmalarda en çok dikkati çeken noktalardan birisi, bütün gazetelerin öncelikle bağımsızlık fikrini savunmalarıdır. Bağımsızlığa ulaşabilmek için de manda veya himaye isteklerini ileriye sürmeleridir. Bağımsızlık düşüncesinde olan aydın ve idareciler ile Türk halkı manda ve himaye önerileri ile hiç ilgilenmedikleri gibi bu düşüncelere şiddetle karşı çıkmışlardır. Dikkatimizi çeken bir başka nokta da, sanki manda veya himayeye karar verilmiş de sadece hangi ülkenin tercih edileceği konusu söz konusu imiş gibi tartışmaların ağırlığı bu noktaya kaymıştır. Asıl amacın, bu tür düşüncelere taraftar kazanmak olduğu görülmektedir. Paris Barış Konferansı’nda Türkiye hakkında kesin bir karar verilmemiş olmasına rağmen manda veya himayeyi önerenlerin teslimiyetçi bir düşünceden hareket ettikleri görülmektedir.

Tartışmaların İstanbul basınında geniş bir biçimde yapılmasının tabii bir sonucu olarak, manda ve himayeye en çok taraftar da İstanbul’daki aydın ve idarecilerdir. Anadolu’daki aydın ve idareciler ile Türk halkının hemen hemen hepsi bağımsızlık düşüncesiyle hareket ederken, basında bu doğrultuda hareket etmiştir. Milli kongreler de bu düşüncenin eseri olmuştur.

4- KONGREDE MANDA KONUSUNUN TARTIŞILMASI

Sivas Kongresi 4 Eylül 1919 günü saat ondörtte Sivas Lisesi salonunda açılmıştı. Mustafa Kemal Paşa, davet sahibi sıfatıyla bir açış konuşması yapmıştı. Mustafa Kemal, ilk üç günün nasıl geçtiğini şu cümlelerle özetliyordu: “İlk açılış günü olan 4 Eylül günüyle beşinci altıncı günleri, yani üç gün, İttihatçı olmadığımızı isbat için ye-

50 Alemdar, 26 Ağustos 1335.

51 Coşar, a.g.e., 30 Ağustos 1919, s. 2.

min etmek gerektiğinden, yemin formülü hazırlamakla, Padişah'a arıza (sunulacak yazı) yazmakla ve kongrenin açılışı dolayısıyla gelen telgraflara cevap vermekle ve bilhassa kongre siyasetle uğraşacak mı, uğraşmayacak mı konusunun münakaşasıyla geçti".

Sivas Kongresi manda müzakeresine, 8 Eylül 1919 Pazartesi günü saat 14.30 da başlamıştı. Kongrede konunun müzakeresine başlamadan önce gelen çeşitli tebrik telgrafları okunmuştur. Bu telgraflar 13.Kor. Kurmay Başkanı Halid Bey, ile Yusufeli Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Reisi Ahmet Bey tarafından çekilmiş olup kongreyi tebrik ediyorlardı. Bu telgrafların okunmasından sonra manda ile ilgili teklif İh-zari Encümeninden (Hazırlık Komisyonu)* geçerken muhtıranın okunmasına geçilmiştir. Muhtıranın okunmasından önce Mustafa Kemal, bir açıklama yapmıştı. Mustafa Kemal açıklamasında şu görüşlere yer veriyordu; "Bu raporda meselâ Mr. Browne'den** bahsedilmekte ve ellibin amele ordusu getirileceğini söylediğini zikretmektedir.

Efendiler, Mr. Browne; "Ben hiç bir sıfat-ı resmiye ile görüşmüyorum tamamiyle hususi bir surette görüşüyorum" diyor ve hatta Amerika'nın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmeyeceğini söylüyor! Onun için sözleri Amerika namına değil, kendi namınadır; bu husus nazar-ı dikkate alınmalıdır. Fazla olarak Mr. Browne'in ifadesine nazaran mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor! Manda, siz ne dersiniz odur! diyor" ..."⁵². Bu açıklamadan sonra Mustafa Kemal, oturuma on dakika ara vermişti. Mustafa Kemal'in oturuma ara vermesi açıklamalarına da bakılacak olursa kulis için ara

* İh-zari Encümeni (Hazırlık Komisyonu): Mustafa Kemal ve arkadaşları daha Sivas'a gelmeden önce delegeler tarafından kongrede konuşulacak konuları (gündemi) tesbit eden komisyon olduğu tutanaklardan anlaşılmaktadır. Çünkü kongrede böyle bir encümen kurulmamıştır. Bu encümen; İsmail Hami Bey (İst.), Fazıl Paşa (İst.), Bekir Sami (Sivas), Osman Nuri (Bursa) ve Şükrü (Afyon) beylerden oluşmuştu.

** Burada sözü edilen Amerikalı gazeteci, Cihicago Daily News'in muhabiri olan Louis Edgar Browne'dir. İstanbul'daki manda yanlıları manda konusunu tetkik için gelen Amerikan Tahkik komisyonundan Charles R. Crane'i Sivas kongresine davet etmiştir. Zamanı olmadığı için onun yerine kongreye Louis Edgar Browne katılmıştı. Amerikalı gazeteci Sivas Kongresi'nden önce Mustafa Kemal ile de görüşmüştür. 7 ay Türkiye'de kalan Browne daha sonra Paris'e dönmüştür. Anadolu ve kongre ile ilgili bilgileri basına yansıtamamıştır. Nedeni; onun ifadesiyle "Harp içinde rastladığım en insafsız sansür" den dolayı ("Sivas Kongresinde Amerikalı Bir Gözlemci", Son Çağ Dergisi, S. 19, Yıl: 1965, s.4-7).

52 Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara 1986, s. 47.

verme ve düşünme içindir. Mazhar Müfit Kansu'ya göre de; "Mustafa Kemal muhtıra sahiplerini ve delegeleri konu hakkında düşünmeye sevk etmek için oturuma ara vermişti"⁵³.

Manda ile ilgili oturuma geçmeden evvel Hazırlık Komisyonu (İhzari Encümeni) ve hazırlanan muhtıraya dönelim. Bu encümen kongrede konuşulacak konuları tesbit etmişti. Kongrede şu hususlar görüşülecekti:

"a. Manda meselesi, b. Kuvva-i Milliye Teşkilatı, c. Kongre heyetinin mali durumu, d. Hariç ile münasebetlerin tesisi, e. İstanbul'daki hükümetin düşürülmesi, f. Seçim yapılmasının temini, g. İçte ve dışta propaganda yapılması"⁵⁴.

Bu gündem maddelerinden manda meselesi üzerinde kesin anlaşmaya varılamamış, konunun çözümü kongreye bırakılmıştı. Manda meselesi ile ilgili muhtıranın hazırlanması İsmail Hami Bey'e verilmiştir. O da bu muhtıraya bazı şahsi düşüncelerini ilave etmiştir. Üç kısma ayrılan muhtırada manda ile ilgili daha çok şu görüşlere yer verilmişti:

"2. Kısım, manda meselesi: Burada mandanın gerekliliğine dair başlıca nedenler ve mandanın yararları belirtiliyor ve mandanın tanımı yapılıyordu.

3. Kısım, Mandanın şartları: Burada mandatare teklif edilecek şartlar sıralanmıştır. Bunlar; a. Bir manda komisyonu teşkili. b. Mandaterin memleketin işgal edilmiş kısımlarının tahliye edilmesinde yardım etmesi. g. Mandanın muayyen bir zamanı ile tahdidini. h. Mandada milliyet esasının kabulü. l. Devletin tarafsızlığının temini. m. Rum ve Ermeni asıllı Amerikalılara Türkiye'de vazife verilmemesi. o. Devletin haricen temsil hakkının bekası. r. Türkiye'nin Cemiyet-i Akvam'a girmesinin sebeplerinin hazırlanması"⁵⁵.

Muhtırada halkın tepksini çekecek hususlar üzerinde (d. Adli istiklâlin masuniyeti, f. Mali istiklâl, p. Patrikhanelerin ait oldukları memleketlere nakli v.b.)* de hassasiyetle durulması ilgi çekicidir. Esasen muhtıradaki hususların mandater bir devlet tarafından ilk bakışta

53 Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber I, Ankara 1986, s. 240.

54 Mine Erol, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi, Giresun 1972, s. 88.

55 İğdemir, a.g.e., s. 50-51. Erol, a.g.e., s. 88-89, Sabahattin Selek, Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı, C.I, İstanbul 1970, s. 289.

* Daha geniş bilgi için bkz. Erol, a.g.e.

kabulü mümkün görülmemektedir. Manda yarlısı Türk aydın ve idarecileri bağımsızlığı pek etkilemeyecek manda yönetimi istenmektedir. Nitekim tartışmalarda bu yöndedir.

Kongrenin beşinci günü, aradan sonra saat 13.50 de ikinci celse (oturum) açılır. Reis Vasıf Bey'e söz verir. Vasıf Bey; Hami Bey'i muhtırasının üç kısımdan meydana geldiğini bahisle mandanın çeşitleri üzerinde durmuştu. Vasıf Bey'in bu konuşmasından sonra muhtıranın teklif encümeninden geçip geçmediği konusunda tartışma olmuş, Hami Bey; "muhtırayı ihzarî encümeni adına muhtırayı hazırladığını, ihzarî encümeninden Mehmet Şükrü ve Osman Nuri Beylerin zabtını tuttuğunu" belirtmişti. İsmail Fazıl Paşa'da bu muhtıra üzerinde Bekir Sami Beyle ittifak ettiklerini beyan etmişti.⁵⁶ Bu tartışmalardan sonra Karahisar delegesi Şükrü Bey söz aldı. Şükrü Bey şöyle diyordu:

"... manda ve istiklâl" denildi ve bunlardan birinin kabulü kongreye bırakıldı. Ondandan sonra biz bugün bulunduğumuz vaziyete nazaran herhalde bir müzaheret muhtacız denildi. Memlekette ne fen, ne sanat ne para var; binaenaleyh elbette bir muavenete ihtiyacımız var. Bu itibar ile müzaheret lüzumuna kani olduk; ve müzahirin en muvafıkı kim olacağını düşündük. Mevcut dört devletin hangisinin muvafık olacağını hesap ettik. İngiltere'yi kabul edecek olursak, arabamızı sürükler. Fransa maliye itibariyle müsait vaziyette değil; kendisi muhtac-ı himmet, İtalya'nın Anadolu'daki ihtirasatı manidir dedik ve binaenaleyh en muvafık devlet olarak Şarkta istilâ politikası düşünmeyen Amerika'yı kabul ettik"⁵⁷.

Şükrü Bey'den sonra konuşan Vasıf Bey manda konusundaki acelesini şöyle ifade ediyordu; "Bir kere esas itibariyle mandayı kabul edelim de şerait hakkında bilahere görüşürüz"⁵⁸. Anlaşılan Vasıf Bey, konuyu bir olup bittiye getirip çözümlenmek istiyordu. Tartışma tekrar konunun encümeninde görüşülüp görüşülemeyeceği noktasına döner. Fazıl Paşa, "Bekir Sami Bey'in fikrine iştirak ederim; Kaybedecek vaktimiz yoktur. Esasen mesele de basitleşmiştir; Tam istiklâl mi yoksa manda mı kabul edeceğiz"⁵⁹. Hami Bey ve Ahmet Nuri Bey'de bu fikre iştirak ettiklerini belirtir.

Erzurum Kongresi delegesi ve Heyet-i Temsiliye üyesi Raif Efendi söz alarak şunları söyledi:

56 İğdemir, a.g.e., s. 48-49.

57 A.g.e., s. 50.

58 A.g.e., s. 52.

59 A.g.e., s. 53.

“Raif Efendi – ...Bendenizde müzakerenin devamı taraftarıyım ... Meselâ Vasıf Bey biraderimizin bir teklifi var; bir kere mandanın esas itibarıyla kabul edilip edilemeyeceği taayyün etmelidir. Her şeyden evvel bunu halledelim. İstiklâliyet ile mandâ arasında ne fark vardır? daha doğrusu manda tabirini kullandığımız zaman artık istiklâliyet tabirini kullanamayacaksak, mandayı kabul etmeğe burada karar verelim. Evvela bu meseleden bahsedelim. Hami Bey ve Bekir Sami Bey biraderlerimizin istiklâl aleyhindeki sözlerinden anlıyorum ki, kendileri manda ile istiklâliyeti birbirine karıştırıyorlar. Zannedersen, “mandayı kabul edelim, istiklâlden bahsetmeyelim!” demek istiyorlar; Hami bey Cemiyet-i Akvamca şayanı kabul bazı şeyler not etmişler; halbuki bendeniz manda tabirini kullanmakta bir ihtiyaç görmüyorum. Bu tabirin yerine istiklâliyet kelimesi kabul edelim... Bendeniz fikrimce manda tabirini kullanmakla istiklâli kullanamayacağımızdan her halde bu manda tabirini reddetmeliyiz”⁶⁰.

Raif Efendi'nin çok açık bir biçimde mandayı reddetmesi delegeler ve mandayı savunanlar üzerinde de olumlu tesir etmiştir. Raif Efendi'nin arkasından söz alan İsmail Fazıl Paşa öfkelenmiş ve şöyle diyor: “...Biz mandayı kabul ediyoruz da, istiklâli istemiyoruz demedik! Eğer maksadımız bu ise, her üçümüzü de hain-i vatan telakki ederim! Manda demek, siyaseten olmaktan ziyade iktisadan memleketin imar ve ilâsı için lazım gelen muavenet ve müzaheret demektir... İstiklâl-i siyasi, adli ve malimiz baki kalacaktır. Mandater buraya bir ilâ ve imar programıyla gelecekti; işte bizim istediğimiz manda budur”⁶¹.

Fazıl Paşa'dan sonra söz alan Bekir Sami ve Hami Beyler İsmail Fazıl Paşa'nın görüşlerine iştirak ettiklerini belirtirken, münakaşa gittikçe uzamıştır. Refet Bey, manda lehine konuşmasını sürdürürken tekrar şu soruyu sorar: “Bu muhtıra muhteviyatı Heyet-i Umumiye'ce müzakereye vazedilmiş midir? ” bunun üzerine, “Fazıl Paşa –Su-i tefehhümü mucip olduğundan (yanlış anlaşıldığından) biz üçümüz bu muhtırayı istirdat ediyoruz (çekiyoruz), keenlemyekün addettik! Reis Paşa - Muhtıra istirdat olunmuştur”⁶².

Muhtıranın bu şekilde çekilmesi sonucu manda tartışmalarına son verilirken, Refet Bey, tekrar konuşmaya başlamıştır. Refet Bey'

60 A.g.e., s. 53-54.

61 İğdemir, a.g.e., s. 54.

62 A.g.e., s. 55.

in konuşmasını çok uzun yaparak sözü uzatması konunun tekrar tartışılmasına neden olmuştur. Bu uzun konuşmayı Başkan Mustafa Kemal'in kesmemesi tartışmanın uzamasının bir başka nedenidir. Refet Bey'in bu konuşması, çaresizlik içinde çıkış yolu aramaktan çok, mücadeleyi bırakıp teslimiyetçi düşünceyle hareket etmektedir.

Sivas Kongresi'nde manda ile ilgili tartışmalar* 8 Eylül gününde devam ederken, ertesi günü öğleden sonra saat ikibuçukta başlayan oturumda tekrar ele alınmıştır. Bu konuda ilk konuşmayı yapan Bekir Sami Bey, "–Manda ve müzaheret kelimeleri hakkında Teklif Encümeniyle heyet-i umümiye de cereyan eden müzakereler, mahiyet-i kelimeyi tayin etmiştir; tensip buyurulursa artık müzakere kâfidir; Erzurum Kongresi'nin kabul ettiği şeklin reye vazını rica ederim"⁶³ sözleriyle tartışmayı hem açıyor, hem de bir bakıma kapatıyordu.

Erzurum Kongresi'nin yedinci maddesi aynen kabul edilirken Rauf Bey, konuşmaya başlamıştı. İtilâf Devletleri'nin Almanya ve Türkiye hakkındaki düşündükleri hakkında bilgi vererek şöyle devam ediyordu konuşmasına; "...bu tehlike karşısında memleketimize karşı en bitaraf vaziyette bulunan Amerika'nın müzaheretini kabule mecburuz. Ben bu kanaatteyim"⁶⁴. Daha sonra Amerikalı gazeteci Mr. Browne ile görüşmeleri hakkında bilgi veriyordu. Rauf bey konuşmasını şu sözlerle tamamlıyordu; "...Biz Amerika'yı açıktan açığa istersek, hükümet-i merkeziyemizin bizi vatan ve milleti satmakla itham edeceğini anlattım; onun için evvela bir hükümet-i meşrua ve sonrada bir meclis-i mebusan olduğunu söyledim. Bunun üzerine reayamızın beş senedir aleyhimizdeki propagandasından bahsettim ve bu cereyan-ı efkârı tashih için Amerika kongresinden memleketinizi tetkik edecek bir heyet davet edin, dedi. Binaenaleyh ittifak-ı ârâ ile böyle bir telgraf yazıp öyle bir heyet davet etmekliğimizi teklif ediyorum. Bu telgrafta kati karar verilmezden evvel memleketimize gelip bir kere hakikati görmelerini rica etmeliyiz. Bunu heyet-i âliyenize arz ediyorum"⁶⁵.

* Biz burada manda ile tartışmaların tümüne yer vermedik. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, Atatürk, Nutuk, C.I.

63 A.g.e., s. 73.

64 A.g.e., s. 74.

65 A.g.e., s. 74-75.

Rauf Bey'in bu teklifi kabul edilerek, manda meselesi Amerikan Senatosu'na bir mektup yazılması ile kapanırken, sadece mektubun kimin adına yazılacağı hakkında kısa bir tartışma olmuştur.*

Sivas Kongresi'nde manda meselesi yukarıda da ifade ettiğimiz gibi uzun uzadıya tartışılmış, kimi mandayı savunurken kimi karşı çıkmış, delegelerin büyük bir kısmı kesin tavırlarını ortaya koyamamışlardır. Tutanaklara bakıldığında manda fikrini savunan belirli kişilerin konuştuğu görülmektedir ki, Bekir Sami, İsmail Hami, Vasıf, Refet Beylerle, İsmail Fazıl Paşa bunların başındadır. Bu kişiler dışında bir kaç delege de kararsız biçimde Amerikan mandasını destekler görünmüştür. Mandaya karşı çıkan çok fazla görünmemekle birlikte Raif Efendi, Ahmet Nuri Bey ve Mustafa Kemal ilk akla gelenlerdi. Ahmet Nuri Bey, açıkca; "...evvela manda kelimesinin katiyen reddini talep ediyorum" diyordu.

Mustafa Kemal'in kongre başkanı sıfatıyla manda konusunda sessiz kalarak muhtıra geri çekilmesine rağmen konuşmaları kesmemesi çeşitli yorumlara neden olmuştur. Mustafa Kemal'in şimdiye kadar yaptıklarına, sözlerine hareket tarzına ve Mazhar Müfit Kansu'nun Tıbbiyeli Hikmet ile ilgili anlattıklarına bakacak olursak böyle bir tereddüde hiç bir zaman yer yoktur. Kongreye İstanbul delegesi olarak katılan tıbbiye öğrencisi Hikmet (Hikmet Giresunlu)** kongre günlerinde bir akşam sorar; "— Paşam murahhası bulunduğum tıbbiyeliler beni buraya istiklâl davamızı başarmak yolundaki mesaiye katılmak üzere gönderdiler. Mandayı kabul edemem. Eğer kabul ede-

* Mektubun tam metni için bkz: Akdes Nimet Kurat, "Sivas Kongresi ve Amerikalı Gazeteci Edgar Louis Browne", *Son Çağ Dergisi* 1963, S. 14, s. 38. ATASE, Kıs. 40, Dos. 158, Fih. 72-2. Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, İst. 1953, s. 175-176. Mustafa Kemal, bu mektubun gönderilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamadığını Nutukunda kaydediyorsa da (Nutuk, C.I, s. 140), A.N. Kurat, "Bu karar, telgrafla Amerikan Senatosu'na gönderildi" derken; imzalı bir nüshanın da; Stanford Üniversitesi (California), The Hoover İntitütion Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir" demektedir. (Kurat, a.g.e., s. 38).

** Dr. Hikmet Bey (Tıbbiyeli Hikmet), Askeri Tıbbiyeyi bitirdikten sonra ordu da Albaylığa kadar yükselmiş ve bir hastanenin başhekimisi olmuştur. Atatürk, 1935 seçimlerinde milletvekili yapmak istemiş "öldü" diye yanlış bilgi verilmiştir. Halbuki, Hikmet Bey emekli olduktan sonra Balıkesirden milletvekilliğine aday olmuş, soyadı şimdiki adı Savaştepe olan "Giresun" bucağında doğduğu için "Giresunlu" olduğundan dolayı bir tertip neticesi "memleketi olan Giresun iline gitsin, burada işi ne?" denilerek seçimi kazanamamıştır. Hikmet Bey de bu duruma üzülmüş, küskün biçimde siyasi hayata atılmadığı gibi, sessiz kalarak yaşamını böyle sürdürmüştür (Uluğ, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, s. 124).

cek olanlar varsa, bunlar her kim olursa olsun şiddetle red ve takbih ederiz. Farzı muhal manda fikrini siz kabul ederseniz, sizi de reddeder Mustafa Kemal'i (vatan kurtarıcı değil, vatan batırıcı) olarak adlandırır ve tel'in ederiz" diye bağırırken⁶⁶ Mustafa Kemal, "—Arkadaşlar, gençliğe bakın, Türk milli bünyesindeki asil kanın ifadesine dikkat" dedikten sonra "—Evlât müsterih ol. Gençlikle iftihar ediyorum ve gençliğe güveniyorum. Biz ekalliyette kalsak dahi mandayı kabul etmeyeceğiz. Parolamız tektir ve değişmez: Ya ölüm, ya istiklâl!" diyordu.⁶⁷ Bunun üzerine tıbbiyeli Hikmet "—Varol Paşam..." sözüyle heyecan ve sevincini ifade ediyordu.

Bunun yanında Sivas Kongresi'ne katılan Amerikalı gazeteci Mr. Browne'in o günlerde Yüksek komisere çektiği telgraflara bakılacak olursa farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Fethi Tevetoğlu, Latimer'e dayanarak verdiği bilgilerde Amerikalı gazetecinin Daily News'de yayınlanmayan telgraflarının Amiral Bristol'e çekilmiş olabileceğinden bahisle telgraflardan bazı örnekler veriyor.⁶⁸ Bunlardan birinde; Delegeler istisnasız hem fikir olarak bir Amerikan mandası taraflısı olup bu devleti Türkiye'nin destekçisi olmaya yollar arıyorlarmış. Manda yerine "yardım" kelimesinin kullanılması icab ediyormuş... Daima mevcut olan ve şiddetle galeyan etmeye hazır bulunan Türk hassasiyetini korumak için bir acı hapın daha kolay yutulmasını sağlamak için kullanılan bir şeker tabakasından başka bir şey değilmiş" diyerek⁶⁹ genel durumu anlatırken Mustafa Kemal'in şöyle dediğini belirtiyor: "Milli Mücadeleciler Amerika Birleşik Devletleri'nin teklif edeceği şartları memnurlukla kabul edecektir. Fakat bu şartların bazıları gerekirse galeyana gelmiş Türk umumi efkârından gizlenirmiş"⁷⁰.

Bir başka telgrafta da şöyle deniyordu: "Mustafa Kemal bana şunu bildirdi: Türkiye, Amerika'nın bize yardım etmesini istiyor. Manda kelimesi Türk diline yabancı bir söz olduğu için ve delâlet ettiği manası bilinmeyen bir terimi kullanamayacağımıza göre delegeler

66 Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.I, Ankara 1986, s. 248.

67 A.g.e., s. 248.

68 Fethi Tevetoğlu, "Amerikalı Gazeteci Louis Edgar Browne Tarafından Çekilen Atatürk'le İlgili Telgraflar", Hayat Tarih Mecmuası, 1.6.1972 S. 5, s. 4-6.

69 A.g.e., s. 5.

70 A.g.e., s. 5.

Amerika'yı "yardım" a davet ediyorlar. Eğer Amerika Birleşik Devletleri bunu kabul ederse, sizi temin ederim ki Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nin koşacağı bütün şartları kabul edecektir"⁷¹.

Sivas Kongresi'nden sonra Sivas'a gelip Mustafa Kemal'le görüşen General Harbord'un raporunda; "Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği gibi Millî Müdafaa Partisi'nin (National Defense Party) amacı, tercihan Amerika olmak üzere, menfaat düşünmeyen tek bir manda altında sınırları doğru bir şekilde muhafaza etmektir"⁷² şeklinde bir görüşe yer vermesi de ilgi çekicidir. Daha sonra Harbord, raporunda bu görüşünü şöyle desteklemekteydi; "Tarafsız bir yabancı ülkenin yardımının gerektiğini Milliyetçi Parti kabul etmiştir. Amacımız, Türkiye'nin gelişmesini mütarekede olduğu gibi güvenlik altına almaktır. Genişleme planlarımız yoktur. Fakat iyi bir hükümete malik olursa, Türkiye'nin zengin ve müreffeh ülke olacağına inanıyoruz" derken, Mustafa Kemal'in "... yabancı müdahaleler ve entrikalar hükümetimizi zayıflatmıştır. Tecrübelerimizle emin olduk ki, Amerika bize yardım edebilecek yegane ülkedir. Bundan sonra Ermenilere haksızlık gösterilmeyeceğine dair söz veriyoruz" diyordu.⁷³

Bu bilgilere nazaran Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in mandaya taraftar oldukları gibi bir sonuca varmak mümkün görünürse de bunun söz konusu bile edilemeyecek bir gerçek olduğu bilinen bir husustur. Çünkü; Harbord, bu düşünceleri yanında Mustafa Kemal'in istediği mandanın (onun anladığı mandanın) bir ağabeyin kardeşe yardımı (özellikle ekonomik yardımı) şeklinde düşündüğünü de belirtmektedir.⁷⁴ Bununla birlikte Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı günden itibaren ve öncesi de konuşmaları ve faaliyetlerine baktığımızda istiklâl fikrinden hiçbir zaman vazgeçmediği görülecektir. Sivas Kongresi'ndeki sessiz gözükten tavrının nedenini ve Harbord raporu ile Mr. Browne'ın telgraflarında belirttiği hususların; Amerikalılara yakınlaşma suretiyle diğer İtilâf devletleri'nin ilgisini çekerek birbirine düşürmek ve Ermeni tehlikesini ortadan kaldırmaktır. Mustafa Kemal ve Rauf Bey, gerçekten insani gayeler güden bir "muavenet (yardım)" den yanadırlar. Nitekim daha sonra, buradaki manada olmasa bile bu yardımı Sovyetler'den sağlayacaklardır. Ayrıca, Mustafa Kemal'in

71 A.g.e., s. 6.

72 Cemal Kutay, Örtülü Tarihimiz, C. II, İstanbul 1975, s. 822.

73 A.g.e., s. 823-824.

74 Cemal Kutay, Türk Millî Mücadelesinde Amerika, İstanbul 1979, s. 156.

bu tavrını arkadaşlarını birlik içerisinde tutarak Milli Mücadele hareketini başarıya ulaştırma düşüncesinden kaynaklandığını ifade etmeliyiz. Bu davranışı onun liderlik özelliğine en güzel örneklerdendir.

5. SONUÇ

Manda ve himaye meselesi, Milli Mücadele hareketini yürütenler başta olmak üzere Türk aydın ve idarecilerini en çok meşgul eden konulardan olmuştur. Paris Konferansı'nda Cemiyet-i Akvam'ın kurulup manda sisteminin kabulünden itibaren, özellikle Nisan ayının ortalarından itibaren Türk aydın ve idarecileri konuyla meşgul olmaya başlamışlardır. İzmir'in işgali konunun alevlenmesine sebep olurken, Amerikan Tahkik Heyeti'nin Türkiye'ye gelmesi Türk aydın ve idarecilerinin dikkatini konuya daha çok çekmiştir. İtilâf Devletleri'nin Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı Devleti üzerinde çeşitli mandalaların kurulmasını öngören tartışmaları sürdürmeleri, bu tartışmalardan basın ve telgraflar yoluyla aydınlarımızın haberdar olması bu tartışmaları alevlendiren diğer önemli nedenlerdi. İngiltere'nin açık ve gizli faaliyetleri de tartışmaları daha çok kızıştırmıştı.

Bu şartlar altında konu Erzurum Kongresi'nde de tartışılmış, fakat özellikle manda yanlıları hazırlıksız yakalanmış, bu nedenle kongrede etkili olamamışlardır. Sivas Kongresi'nde ve kongre öncesinde manda ve himaye tartışmaları zirveye çıkmıştır. Özellikle İstanbul basınında konunun aşağı yukarı her gün tartışılması Türk aydın ve idarecilerinin tamamıyla konuya çevrilmelerine neden olmuştur. Konunun öneminden dolayıdır ki, Milli Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal Atatürk'de Büyük Nutku'nda geniş yer vermiştir. Büyük bir kısmı eski İttihatçı olan kesimin yarısı Amerikan mandası, yarısı da bağımsızlıktan yana olurken; Hürriyet ve İtilâfçılar ise İngiliz himayesinin bayraktarlığını yapmışlardır. Hürriyet ve İtilâfçıların İngilizlerle işbirliği yapmaları Türk aydın ve idarecilerinin büyük bir kısmının tepkisini çekmiştir.

Manda ve himaye konusu Türk aydın ve idarecilerini ne kadar çok meşgul ettiği komutanlar arasındaki yazışmalardan ve basındaki tartışmalardan yukarıdaki bölümlerden de açıkça anlaşılmaktadır. Bu tartışmaların en önemli yanı yeni kurulacak devletin meşruiyet temelleri üzerine oturduğunu göstermesidir. Yine bu tartışmalardan şu olumlu sonucu da çıkarabiliriz; Türk aydın ve idarecileri ülke meseleleri üzerinde o kadar hassastırlar ki, bu hassasiyetleri sağlıklı bir milli devletin doğmasını sağlamıştır.

Manda ve himaye tartışmaları Milli Mücadele hareketini yürütenleri milletlerarası siyaset konusunda daha çok tecrübé kazanmalarını da sağlamıştır. Bu tecrübeleri onların başarı kazanmasında önemli hususlardan olmuştur.

Sivas Kongresi, Milli Mücadele hareketinin bir dönüm noktası olmuştur. Kongre Türk milli birliğini sağlamada dayanak noktası olmuştur. Milli cemiyetlerin birleştirilmesi ve Heyet-i Temsiliye yeni Türk devletinin müjdecisi olmuştur. Milli Mücadele hareketini yürütenler seslerini bu kongre ile daha etkili biçimde duyurabilmişlerdir. Ayrıca bu kongre Damat Ferit hükümetinin düşmesine yol açarken, yeni seçimlere gidilerek "Misak-ı Milli" kararının alınmasını sağlayacak Meclis-i Mebusan'ın açılması sonucunu da getirecektir.